

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

VII/2013

Златко Н. Јурић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

УДК 821.163.41.09-1
DOI 10.7251/FIL1307290J

О МОТИВИМА ДРУГОГ СВИЈЕТА У ПОЕЗИЈИ НОВИЦЕ ТАДИЋА

Апстракт: У раду се указује на неке од основних елемената пјесничког језика у поезији Новице Тадића. Примарно се посматра збирка пјесама *Ђаволов друг*. Тумачењу пјесничког језика приступа се указивањем на најзаступљеније мотиве и проналажење њихове повезаности с другим, сродним мотивима. Тадић пјесничке слике заснива на мотивима који су с оба свијета: реалног, у којем се привремено борави, и иреалног (оностраног) – другог свијета о којем се сања, машта и у који, на крају, свако живо биће одлази. Мотиви у амбијенту другог свијета једно су од обиљежја пјесничког стваралаштва овога аутора.

Кључне ријечи: Новица Тадић, пјесничке слике, други свијет, библијски мотиви, ђаво, анђео.

1.
Новица Тадић (1949–2011) један је од аутентичнијих пјесника који су дали значај – своје зрно бисера – поезији и српском језику. У цјелокупном стваралаштву – од прве збирке пјесама *Присутства* (1974), па до постхумно објављених књига, *Ту сам, у таму* (2011а) и *Ја и моја пратња* (2011б) – Тадић је остао досљедан своје стилу и посвећености поезији; стваралачку инспирацију проналазио је у свакодневном животу: усред бијела дана и у тамној страни ноћи.

У овом раду примарно се посматра збирка пјесама *Ђаволов друг*¹ (2008), која вјеродостојно указује на једну мотивску специфичност Тадићевог стваралаштва: *пјесничке слике другог свијета*.

¹ *Ђаволов друг* је последња књига пјесама објављена за живота Новице Тадића. Збирку пјесама *Ту сам, у таму* аутор је припремио и дао сагласност за објављивање, али је она штампана постхумно: „Иако се појављује после његове смрти, песник је дао коначан облик овој књизи, укључујући и укупну структуру књиге и распоред песама у њој“, наводи у напоменама овог издања уредник Гојко Божовић (2011а: 55).

Присуство овог мотива сагледава се, дјелимично, и у другим пјесничким збиркама Новице Тадића.

Тадићева књига *Ђаволов друг* симболично је обиљежена нумерацијом у библиотеци Српске књижевне задруге у којој је објављена: Коло С, књига 666. Три шестнице, по општеприхваћеном тумачењу, симболишу ђавола, што кореспондира с насловом: *Ђаволов друг*.²

Пјесничка слика је један од доминантнијих елемената пјесничког језика Новице Тадића. Указаћемо на нека теоријска разматрања о пјесничком језику, који је специфичан у односу на језик других књижевних родова.

Пјеснички језик, различито од граматички схваћене функције језика, проширује значења пјесничких слика и обогаћује „поетско биће“.³ Пјеснички језик

² Имајући у виду чињеницу да је Новица Тадић био дугогодишњи уредник у београдској издавачкој кући Рад, не може се говорити о случајности.

³ „А песнику је дата језичка материја да у нjoj и из нje прави poetsko biće. Али у језику njega мање интересује моћ комуникације, spoznajno-logički sistem језика, него га углавном интересује сам realitet језика, у коме је материјализована чове-

је вишезначан и, самим тим, изискује комплекснији приступ при анализирању и тумачењу семантичких поља ове врсте књижевног текста. Пјесма се, како је констатовао Новица Петковић, не може посматрати на нивоу саме граматичко-језичке структуре,⁴ јер би се, при таквој анализи, занемарили основни елементи пјесничког говора. Један од могућих приступа тумачењу пјесничког језика јесте указивање на најзаступљеније мотиве и проналажење њихове повезаности с другим, сродним мотивима, у истом или у другим језицима. Други језици, такође, представљају други свијет у којем се изнова артикулише већ постојећа пјесма.

2.

У поезији Новице Тадића, најфреквентније пјесничке слике, засноване на мотивима *другог свијета*, представљају: онострано, анђеоско, ђаволско, демонско. Говорећи о оностраном, Радивоје Микић примјећује да пјесник, и да није именовао демонска бића у својој поезији, „и оно што она чине као разлог да се његов лирски субјект осећа тескобно и несигурно, и да није, исто тако, ђавола уводио и у саме наслове својих књига (*Ђаволов друг*), Новица Тадић би свеједно био песник који је, не само међу савременицима, највише говорио о оној страни слике света којој основно обеље дају различити облици демонских бића“ (2010: 143).

kova projekcija sveta. Sukob između čoveka i sveta zbiva se u jeziku, a pesnik od tog sukoba pravi jedno protivrečno biće: težnju za apsolutnim koja samu sebe onoliko ukida koliko se ostvaruje. Poetsko biće nosi sam tragičan rascjep ljudskog bića“ (Petković 1972: 30).

⁴ „Pesma se nikada ne može svesti na samu gramatičko-jezičku strukturu, ma koliko da je ta struktura u datom slučaju značajna (osim u retkim i posve specifičnim uslovima), jer bi se time ukinula ona otvorenost, nedodirljivost poetskog bića koju čini živo jedinstvo protivrečnosti i transcendiranje svega pozitivno datog“ (Petković 1972: 35).

Уводећи у своју поезију теме које више припадају амбијенту другог свијета, овај пјесник је, на извјестан начин, изражавао своју молитву и антимолишту. Како закључује Јован Делић, мотив „ђавола, демона, зла, ружног и ужасног прожима цијелу Тадићеву поезију, а прати је истовремени пјесников напор да се домогне капи свјетлости и досегне тон молитве“ (2011: 864).

Мотиви другог свијета упућују на пјесничку имагинацију која је различита од уобичајеног схватања језика и свакодневне конверзације. Други свијет обухвата и одређене библијске мотиве који су присутни у Тадићевом стваралаштву. Мотиви другог свијета подразумевају и нестварна бића, мистична привиђења, магијска својства језика. Такође, други свијет представља онострано, простор иза врата кроз која се само једном пролази. Тадић, у збирци *Окриље* (2001б), у пјесми „Под крило“, поентира: „па да и ја одем / кроз врата чудесна, / која се само једном отворе, / и само једном затворе“. О овако схваћеном другом свијету, непрестаном присуству волшебности сна и о пјесми као „каменом гробу“, сугеришу стихови у збирци *Ђаволов друг*. Као својеврсни епитаф може се тумачити пјесма састављена од три стиха, под једноставним насловом „Песма“:

„Песма је камени гроб.

Ти се сам распни
и сиђи у њега, ако знаш.“

Поредећи пјесму с гробом, аутор сугерише слике коначности, трајности, тајанствености. Пјесма је, дакле, циљ, неминовност, тврда вјера. Распињање алудира на Исуса Христа, христоликост, и упућује на невиност која је осуђена на смрт. Такође, ово указује на досљедност пјесничког поступка и мотива који су присутни у Тадићевом стваралаштву. (Карактеристична је Тадићева пјесма

„Исус“, која се, формално, састоји од једне строфе: „Исус / Исус наш / Исус наш јастуче за игле.“) Мотив распињања везан је и за нови, други живот: за васкрсење. Пјесник сугерише да онај ко се сам распне и сиђе у пјесму-гроб, тај поново оживљава: у ријечима, у стиху, у другом свијету.

У пјесми „Да би умро код своје куће“, у књизи *Ђаволов друг*, пластичним пјесничким сликама аутор сугерише атмосферу која одлазак у други свијет представља као повратак у дјетињство, као благослов. Док лирски субјект, коме нема исцјељења, сједећи на клупи, размишља „како га је мајка држала за руку“, голубови, који симболишу невиност и мир – као анђели – наговјештавају умирање:

„Са црквеног торња слетели су голубови, на стазу и травњак.
Онај мир и оно мило гукање кад би сада дошли, кад и смрт.“

Спознајно опажање анђела и ђавола, присутно у књизи *Ђаволов друг* поистовјећује се у пјесниковој визији. У стваралачкој имагинацији присутни су, подједнако, и ђаво и анђео, који представљају други свијет, слично као код Емануела Сведенборга (1988), о коме у својим предавањима говори Хорхе Луис Борхес.⁵ У Тадићевој поезији, као у Сведенборговом учењу, не постоје чврсте границе између анђела и демона.⁶ У пјесми, тростиху, „Испред мене се ука-

зујеш“, лирском субјекту привиђа се анђео:

„Испред мене се указујеш
и тек понекад ме пратиш,
благи Анђеле.“

Анђео је, просторно, смјештен испред лирског субјекта и асоцира на будући, други свијет. Пјесничка конкретизација дјелује веома сугестивно и изазива саживљавање, препознавање. Анђео, који се приказује повремено, представља покретачку инспирацију и, исто као и *Ђаво писања*, присутан је у Тадићевој поезији.

Елементи формалне структуре пјесме (слово, ријеч, стих, сонет), као мотиви, константа су Тадићевог стваралаштва. Инспирација, као покретачка енергија, даје смисао стваралачком раду и постојању. На одређени начин, такво полазиште представља другачији свијет, који је једно од обиљежја збирке *Ђаволов друг*. У пјесми „Буђење“ аутор указује на дјелотворност записаних ријечи: „Негде сам нешто записао. / Та маленкост / могла би ме / подићи из постеље.“ Послије ових стихова, који дјелују као мелем, у сљедећој пјесми, „Они што испред себе“, Тадић критички изражава став према рецепцији и скрајнутости поезије: „А неки љубитељ лепе књижевности / (грба му грбаву сенку баца) / нагони на мене / чамотињу и мртву тишину.“

Аутопоетички однос Тадић изражава опсесивним мотивима који припадају другој страни свијести, душе и стваралачке имагинације. Покретачка снага је сам чин писања који је инициран оностраним или – сведенборски схваћено – подстакнут је анђелима, односно демонима. У пјесми „Гатка о израслини“ (2008), аутор сликовито представља могући поступак настајања пјесме:

и пакла саčinjeno од људи, а ти људи су час анђели, час demonи“ (Svedenborg 1988: 14).

⁵ Говорећи о Емануелу Сведенборгу, Борхес констатује: „Mi uvek mislimo na drugi svet nekako maglovito, no Svedenborg nam kaže da je upravo obrnuto, da su primljeni utisci mnogo oštiji na drugom svetu. Na primer, ima više boja“ (Svedenborg 1988: 13). Као предговор Сведенборгове књиге, уврштено је Борхесово предавање на Универзитету у Белграну „Емануел Сведенборг“ (Аргентина, 1978). Предавање је преузето из књиге: Borges, Jorge Luis (1980), *Borges oral*, Barcelona: Bruguera.

⁶ „Anđeli su ljudi koji su se uzdigli do anđeoskog bića; demoni su ljudi koji su se spustili do demonskog bića. Tako je čitavo stanovništvo nebesa

„Једва видљиви трагови
воде према рукопису.
Тамо сабирам стихове,
ноћна маштања, тугу.
Где пута нема, где је све
умршено, одводи ме демон писања.“

Указујући на један од честих подстицајних мотива у различитим врстама умјетности (нарочито у књижевности и сликарству), Тадић покретачку мотивацију именује „демоном писања“, у контексту лавиринтског схватања поступка настајања пјесме. Конкретизацију стваралачког чина, на пластичан начин, помало шеретски, пјесник изражава у пјесми „Ватраш“ (2011б):

„Ђаво ме носио кроз стихове
да сазнам шта о мени мисле
зналац, пријатељ и друг.“

Демонско, које је присутно у пјесничкој радионици Новице Тадића, изражено је и у књизи *Ђаволов друг*. Пишући о овом мотиву у Тадићевој поезији, Бојан Јовановић констатује да стваралаштво овог пјесника „одликује аутентични глас о демонском а читава галерија необичних бића представља, у ствари, једну сложену песничку демонологију“ (2009: 112). И у другим радовима указано је на то да мотиви демонског дају печат препознатљивости и посебности Тадићеве поезије.⁷ Демонско је заслужно и за одсуство стваралачке маште, услед чега лирски субјект испитује свој однос према написаном у којем не проналази ваљане пјесничке елементе. То је исказано и у пјесми „Наопако ми било“ (2008), у стиховима: „Ви-

дим тамна бића / како скачу и пиште.
Духови злобе / криве мој рукопис. Не
могу / да прочитам што напишем.“

Демон је, тадићевским пјесничким језиком речено, у ствари, „ђаволов друг“. Демон даје смисао поезији али и схватању поезије, стваралаштва, свијета. У пјесми „Опомени се“, Тадић указује на улогу демона у пјесничком поступку: „Опомени се да ће демон / Грешне помисли / Речи погрдне / Ђавоље изуме / За тебе приправити“.

Као и у другим збиркама пјесама, у књизи *Ђаволов друг* Тадић упућује критику према друштву, систему, култури. Он, аутопоетички и аутокритички, посматра свој унутрашњи свијет (микросвијет), као и окружење, простор, цивилизацију (макросвијет). У ироничном, саркастичном или пародијском духу аутор исказује однос према свему што га окружује. Тадић указује и на стање и положај поезије у савременом друштву. То илуструје пјесма „Гатка о хујању“:

„Мој непријатељ ђаво учини да ме
поезија замара.

Не могу да слушам стихове које казују песници
а да не помислим на ветар који хуји
у голим крошњама дрвећа.

Заситим се брзо празнине и
залудног хујања.“

Мотив ђавола аутор изражава као врхунац перцепције свијета и човјека у савременом добу, опсједнутог разним искушењима. Ђаво је присутан у свему или, како Тадић лапидарно исказује, у афористичном двостиху, у пјесми „Ђаво је фараон“ (2011а):

„Ђаво је фараон.
Ти си његова пирамида.“

Једну од карактеристика Тадићеве поезије чине и пјесничке слике приказа, привиђења другог свијета, призивања смрти. Овај мотив присутан је и у пјесми

⁷ „... Тадић је често карактерисан као песник који је брижљиво и доследно одржавао хомогеност и самосвојност своје поетике. Констатација да је улога коју мотиви демонског имају у очувању те поетичке целовитости пресудна, могла би да уследи већ при легитимичном увиду у његово стваралаштво; извесно је, пак, да таква тврдња остаје оправдана и при детаљнијој анализи“ (Коруновић 2008: 384).

„Смрт ме спрема“, објављеној у књизи *Незнан* (2006): „Смрт ме спрема / и пакује / у сапунску кутију“. То је други свијет, непознат, неизбјежан и инспиративан, а који је изражен и у књизи *Баволов друг*. У пјесми „Гатка о лакој смрти“, лирски субјект се, без чуђења, издиже изнад свога тијела и види како „непознати људи / улазе и стоје поред његовог одра.“ Тајна смрти се не одгонета и, сама по себи, поетична је: парадоксална. Мотив смрти је константно присутан у историји свјетске поезије, у усменом предању и од првих сачуваних записа: од поетизоване смрти у *Епу о Гилгамешу*, преко античке књижевности, Дантеа, Шекспира, Едгара Алана Поа, Шарла Бодлера, Пушкина... Или, посматрано у оквирима српске историје поезије: од наше усмене књижевности, па преко Гаврила Стефановића Венцловића, Лазе Костића, Владислава Петковића Диса, Симе Пандуревића, Милоша Црњанског, Бранка Миљковића... Мотив смрти – посматран у асоцијативним пољима мотива другог свијета – Тадић исказује пјесничким сликама и указује на овоземаљску неминовност. У његовој поезији, смрт је представљена на гротескан, ироничан, али и на хришћански начин, скоро монашки, јуродиво: она је пут у спасење, у коначни мир.

Одређени библијски мотиви у Тадићевој поезији представљени су у амбивалентном схватању свијета, живота, бога: у анђеоском и демонском.⁸ Пјеснички доживљај божанске силе изражен је, подједнако, тезом и антитезом, молитвом и клетвом, вјеровањем и скептицизмом. У пјесми „Антипсалам“, лирски субјект, парадоксално, обраћа се Господу и моли да га унакази: „Господе, унакази ме, Господе, смилуј се на ме. / Гукама ме оспи грдним, чиревима нагрди. / У извору суза отвори извор гноја и

⁸ О гротескно-ироничном карактеру употребе библијских мотива у поезији Новице Тадића посебно је писао Стојан Борђић (2009: 125–136).

сукрвице благе.“ Оваква, подвижничка пјесничка конструкција, како примјеђује Бојана Стојановић Пантовић, „суочава са јединственим архетипским призорима, прадавним крицима и митским, премда измештеним сликама у којима се могу препознати трагови *негативног Јеванђеља*“ (2002: 133).

Мотив библијског Јова, који се обраћа Богу, у молитви и болу своме, изражен је у поезији Новице Тадића. Попут овог вјерног слуге божјег, који је, услед мука заданих од кушања ђаволовог, ниско пао, лирски субјект у Тадићевој поезији, као што је то у пјесми „Тешко мени“, из књиге *Напаст* (2001а), изражава вапај: „Тешко мени, погибох! / Тешко мени, у власти сам оног / кога никако не желим.“ У истој пјесми, наставља се ридање: „Аох мени, аох кукавцу! / Век ми прође / у наopakим молитвама.“ Наводећи библијске мотиве, употребљавајући елементе вјерских и митолошких предања, Тадић околности и судбину савременог човјека настоји да упореди с овим мотивима и да их доведе у контекст с њима. У тексту под насловом „Свет као извор ужаса“, Радивоје Микић закључује: „због тога се поезија Новице Тадића указује и као један вапај у пустињи модерног доба, вапај који у себи обједињава све човекове страхове и сву неизвесност“ (1990: 153).

Мотив Јова присутан је и у књизи *Баволов друг*. Пјесник се моли за ослобађање од гријехова и одлазак на други свијет. Лирски субјект, као у Сведенборговим визијама (1988), повремено се налази изван свога тијела и посматра овоземаљски свијет. У Тадићевом поетском запису „Благодарим Ти, Господе“, аутор упућује молитве за примање душе:

„Благодарим Ти, Господе, што си ме кроз многе саблазни провео. Али, бреме је моје тешко; живот мој међу људима, грозан је. Зато, притекни, Милостиви. Сву наду своју полажем у Тебе, храно и огреву мој мили. Знаш да је свет необичан призор, но Ти, Ти

ми помози да на зле силе пажњу не обраћам. Одврати ме од вражјих мамаца. Теби сва слава и хвала; Тебе славили и хвалили у векове.“

Лирски субјект хришћански моли, попут библијског Јова, и, хвалећи Господа, преклиње за спасење од овоземаљских сила, од „вражјих мамаца“, јер је на овом свијету живот тежак. Молбе се упућују за спасење у амбијенту другог свијета.

3.

Аутопоетичка размишљања о књизи *Баволов друг* Тадић је, под насловом „Белешке о мојим књигама“, исказао слjedeћом формулацијом: „У књизи *Баволов друг* спасавао сам се плачем и молитвом. Писао сам о злу и веру у Бога сачувао“ (201б: 147). За расвјетљавање мотива другог свијета значајан је и један други ауторов запис о посљедњој књизи коју је припремао за штампу: „Тама је вечни покров испод кога ћусе, ђавоиман, најзад скрасити. У књизи *Ту сам, у таму* реч је о враговима који ме чекају, веселећи се“ (Исто). Иако са становишта поетике ауторов став није релевантнији од става других,⁹ у овом случају може се констатовати да је пјесник адекватно и језгровито исказао суд о карактеру своје поезије.

Када се обраћа ђаволу (ђаволу као палом анђелу), у пјесми „Баволе, твога ти ђаволства“ (201б), лирски субјект то чини као кроз покајничку молитву, хришћански:

„Баволе, твога ти ђаволства,
реци ми нешто честито
што би те осветлило
и оправдало.
Ако можеш,
помери се са дна бездана.

Подигни се, да твоје слуге нападају.“

⁹ „Kada se neko delo pojavi, njegovo tumačenje od strane autora nije značajnije od bilo čijeg drugog tumačenja“ (Valeri 1980: 226).

Новица Тадић пјесничке слике за-снима на мотивима који су с оба свијета: реалног, у којем се привремено борави, и иреалног (оностраног) – другог свијета о којем се сања, машта и у који, на крају, свако живо биће одлази. Мотиви другог свијета су једно од обиљежја пјесничког стваралаштва Новице Тадића. Пјесме у књизи *Баволов друг*, као какво предсказање, наговјештавају – а то је потврђено и у потоњим, постхумно објављеним, двjема књигама *Ту сам, у таму* (201а) и *Ја и моја пратња* (201б) – коначан прелазак овоземаљског Новице Тадића у други свијет, у безвременост.

Извори

1. Тадић, Новица (1989), *Песме* (ауторов избор), Београд: Рад.
2. Тадић, Новица (2000), *Ноћна свита* (ауторов избор), Бања Лука: Глас српски.
3. Тадић, Новица (2001а), *Напаст*, Београд: Рад.
4. Тадић, Новица (2001б), *Окриље*, Бања Лука: Глас српски.
5. Тадић, Новица (2002), *Ждрело*, Бања Лука: Задужбина Петар Кочић.
6. Тадић, Новица (2006), *Незнан*, Београд: Завод за уџбенике.
7. Тадић, Новица (2008), *Баволов друг*, Београд: Српска књижевна задруга.
8. Тадић, Новица (2009), *Изабране песме* (избор и поговор: Радивоје Микић), Београд: Завод за уџбенике.
9. Тадић, Новица (201а), *Ту сам, у таму*, Београд: Архипелаг.
10. Тадић, Новица (201б), *Ја и моја пратња*, Београд: Српска књижевна задруга.

Литература

1. Valeri, Pol (1980), *Pesničko iskustvo*, Beograd: Prosveta.
2. Делић, Јован (2011), „Нијансирање 'црног пева' (Уз експлицитну поети-

- ку Новице Тадића), *Летопис Матице српске*, 487, (5): 853–864.
3. Ђорђевић, Стојан (2009), „Библијски мотиви у поезији Новице Тадића“, у: *Новица Тадић, песник* (уредио Драган Хамовић), Краљево: Народна библиотека Стеван Првовенчани, 125–136.
 4. Јовановић, Бојан (2009), „Демонско у поезији Новице Тадића“, у: *Новица Тадић, песник* (уредио Драган Хамовић), Краљево: Народна библиотека Стеван Првовенчани, 11–124.
 5. Коруновић, Горан (2008), „Демонско и божанско у поезији Новице Тадића и Данијела Драгојевића“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 56, (2): 369–402.
 6. Микић, Радивоје (1990), *Језик поезије*, Београд: БИГЗ.
 7. Микић, Радивоје (2010), *Песник тамних ствари*, Београд: Службени гласник.
 8. Petković, Novica (1972), *Artikulacija pesme II*, Sarajevo: Svjetlost.
 9. Svedenborg, Emanuel (1988), *Nebo sa svojim divotama i pakao prema onome što sam video i čuo*, Beograd: Sfairios.
 10. Стојановић Пантовић, Бојана (2002), „Неименовано То“, у: *Новица Тадић, Ждрело*, Бања Лука: Задужбина Петар Кочић, 133–139.

ABOUT THE MOTIVES OF THE *OTHER WORLD* IN THE POETRY OF NOVICA TADIĆ

Summary

Novica Tadić (1949–2011) is one of the more authentic poets who gave importance – his own precious pearl – to poetry and the Serbian language. Tadić remained consistent with his style and commitment to poetry and finding creative inspiration in everyday life: in broad daylight and in the dark side of the night. This paper points out some of the basic elements of poetic language in the poetry of Novica Tadić. Primarily, the analysed collection of *Friend of the devil*. Interpretation of poetic language is accessed by pointing out the most common motives and finding their connections with other, similar motifs. Tadić's poetic images are based on motifs of both worlds: the real, where one is a temporary resident and: the unreal (Otherworld) – another world in which dreams, imagines, and in the end, every living thing goes. Motives in the ambience of another world is one of the poetic creativity features of this author.

zlatko.juric.rs@gmail.com